

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات عرب

عنوان:

بررسی محتوایی شعر عاشورایی از آغاز تا عصر حاضر

استاد راهنما:

دکتر رضا رضایی

استاد مشاور:

دکتر محمد امیر مشهدی

تحقیق و نگارش:

علی فقیه‌هی

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

تیر ۱۳۹۲

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب علی فقیهی تعهد می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان‌نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: علی فقیهی

امضاء

تقدیم به

به پاس قدر دانی از قلبی آکنده از عشق و معرفت که محیطی سرشار از سلامت و امنیت و آرامش و آسایش برای من فراهم آورده است. همدلی که با واژه ی نجیب و مغرور تلاش؛ آشنایی دارد و تلاش راستین را می شناسد و عطر رویایی آن را استشمام می کند و مرا در راه رسیدن به اهداف عالی یاری می رساند؛ او که حس تعهد و مسئولیت را در زندگی مان تلالویی خدایی داده است؛ این پایان نامه تقدیم به همسر مهربانم می گردد.

سپاسگزاری

اکنون که به لطف و عنایت پروردگار این تحقیق را به پایان رسانده ام ، بر خود واجب می دانم که از تمامی

عزیزانی که به نحوی مرا در انجام این کار یاری رسانده اند ، تشکر و قدردانی بنمایم.

از استاد محترم جناب آقای دکتر رضا رضایی به خاطر مساعدت و راهنمائیهای ارزنده شان کمال تشکر و قدر

دانی را دارم . همچنین از استاد محترم جناب آقای دکتر محمد امیر مشهدی که با مشاوره های ارزشمند خود

در غنای هر چه بیشتر این تحقیق کوشیدند تشکر و قدر دانی می نمایم.

چکیده:

غالبا انسان با مذهب پیوندی ، جاودانه دارد . و احادیثی وجود دارد که باید با حادثه ی عاشورا پیوندی عاطفی برقرار شود به همین علت یکی از وجوه شاعران در برخورد با قیام کربلا توجه به سوگمندی آن است . البته در ابتدا سوگ وجه غالب شعر عاشورایی است اما در دوره های بعد وجه حماسی غالب می شود .

با فراهم ساختن زمینه شکل گیری شعر عاشورایی که هم ویژگی های سنتی رثا را در خود دارد و هم نوآوریهای شور آفرین در آن به چشم می خورد ، سرچشمه همیشه جوشان در قلمرو ابداعات شاعرانه با جریانهای فکری ، ادبی و دینی در دوره های گوناگون گردیده است. سپس با ارائه اغراض شعری و مضامین و پیامد های ارزشی و ادبی ، برای مخاطب روشن می کند که شعر عاشورایی بر خلاف شیوه های رایج شعری ادبیات عرب ، عملکردی ابزار می یابد و در خدمت اهداف ، مضامین و باور های دینی قرار می گیرد .

و سرانجام با بررسی تصویر پردازی هنری به عنوان یکی از مباحث اساسی زیبا شناسی کلام و کاربرد بیشتر رنگ آمیزی در تشبیهات و جانبخشی به استعارات برای انگیزش بهتر عواطف و احساسات و قرار گرفتن تشبیهات تمثیلی بر گرفته از آیات قرآنی و معارف دینی ، در بافت و ساختار هنر مندانه برای اثبات حقانیت و ولایت و انعکاس فضایل اهل بیت رجز ها و سروده های مشهور و بلند عاشورایی مانند : هاشمیت کمیت اسدی ، تاییه دعبل خزاعی و دیوان سیدحیدر حلّی و دیگر شاعران معاصر ، مصادیق بارز و شواهد صادق این رویکرد از سوی شاعران متعهد شیعی و حتی سنتی و غیر مسلمان به شمار می آید.

کلمات کلیدی: شعر عاشورایی ، ادب شیعه ، شعر آیینی ، شعر حماسی ، رجز ، مرثیه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	طرح تحقیق
۳	تعریف مساله
۳	اهمیت موضوع
۳	ضرورت انجام تحقیق
۴	فرضیه ها
۴	اهداف تحقیق
۴	روش تحقیق
۴	پیشینه ی تحقیق
فصل اول: تعاریف و سوابق تاریخی و علل پیدایش شعر عاشورایی	
۷	اهمیت و تعریف شعر از دیدگاههای مختلف
۸	تعریف شعر عاشورا و شعر عاشورایی
۹	تفاوت شعر عاشورایی و شعر آیینی
۱۰	سابقه ی تاریخی شعر عاشورایی
۱۲	عاشورا نقطه عطف شاعران عرب
۱۴	شاعران شیعی
۱۵	شاعران سنی
۱۶	واژه های عاشورایی در ادبیات عرب
۱۷	شعر مقاومت مولود شعر عاشورایی
۱۸	دوره های تاریخی شعر آیینی و عاشورایی در ادبیات عرب
۲۲	پیامد های ادبی و ارزشی شعر عاشورایی
۲۴	تاثیر شعر عاشورایی در ادبیات عرب
۲۶	جایگاه مکتبی شعر

۲۶	جایگاه شعر مکتبی
۲۷	راز ماندگاری شعر عاشورایی
۲۹	ادب عاشورایی از منظر عام و خاص
۳۰	شکل گیری و تحول شعر عاشورایی
۳۱	رجز قبل و بعد از واقعه عاشورا
۳۱	تعریف رجز
۳۵	رجز های حضرت علی اکبر بن الحسین (ع)
۳۷	رجز حضرت عباس بن علی بن ابیطالب (ع)

فصل دوم: بررسی ساختار و مضامین و محتوای شعر عاشورایی

۴۲	زبان نوین شعر عاشورایی
۴۸	ساختار شعر عاشورایی
۵۰	اغراض شعری (مدح، وصف، رثا، هجا)
۵۳	۱- موضوعات شعر عاشورایی
۵۳	۱/۱ اسارت:
۵۴	۱/۲ آب و عطش:
۵۶	۱/۳ شهادت و مرگ:
۶۰	۱/۴ غم و اندوه
۶۳	۱/۵ عشق
۶۵	۱/۶ تجلی خداوند در شعر عاشورا:
۶۶	۱/۷ امام زمان (عج):
۶۸	۱/۸ کربلا
۷۰	۱/۹ خون خواهی
۷۳	۱/۱۰ فلسفه ی نهضت
۷۵	۲ - شخصیت های عاشورایی

فصل سوم: تصویر پردازی هنری در شعر عاشورایی

۹۳	انواع تصویر پردازی هنری در شعر عاشورایی (تصویر کلی و جزئی)
----	--

۹۴	تصویر های جزئی در شعر عاشورایی
۹۴	بررسی تصاویر استعاری در اشعار عاشورایی
۹۷	جانبخشی به تصاویر استعاری
۱۰۰	سیر تحول تصاویر استعاری
۱۰۱	تمثیل و تشبیه در ادبیات عاشورا
۱۰۸	بلاغت رنگ در شعر عاشورایی
۱۲۰	منابع
۱۲۲	نتیجه گیری

مقدمه

إِنَّ الْحَسِينَ مَصْبَاحُ الْهُدَى وَسَفِينَةُ النَّجَاةِ

شعر عاشورایی با تعهد به ارزش های والای امام حسین(ع) در قیام و اصلاح امت و برقراری عدالت و مبارزه با ظلم ، همواره شعری هدفمند و به دنبال تحقق اهداف نهضت حضرتش بوده و گاهی با به چالش کشیدن حکومت ستمگران پایه های ظلم ایشان را تهدید کرده است. به دلیل این تأثیر عمیق شعر عاشورایی در بسیاری از دوره های تاریخی می بینیم عاشورا سرایان با تهدید حکومت های وقت ، روبرو بوده اند. با توجه به این اهداف متعالی نهضت کربلا و انعکاس آن در شعر عاشورا می توان گفت؛ شعر عاشورایی نقد حکام غاصب احیای مفاهیم زندگی ساز دین و انتشار ارزشهای جاودانی است که زیربنای جهاد و جانبازی در راه عقیده به شمار می رود.

پیشینه ی ادبیات غنی و زبان مستقل ، به خصوص حضور امامان شیعه باعث شده تا این شاخه از ادبیات اولین حضور خود را در میان عرب، در همان روز حادثه تجربه کند.

شعر عاشورایی علاوه بر آنکه به دنبال انتقال مفاهیم والا و بلندی در طول تاریخ بوده، در کنار محتوا، زیبایی های لفظی و ساختاری خود را حفظ کرده تا با زبان شیوا، معانی ارزشمند خود را با تأثیر بیشتری ارائه کند. در این تحقیق تلاش شده تا بخشی از زیبایی های بیانی یعنی هنر تصویرپردازی (تصاویر تشبیهی و تمثیلی استعاری) را به خوانندگان ارائه دهیم.

عنایت به اینکه انقلاب کربلا در گذر زمان و اعصار بر تمام فرق مسلمان تأثیری ژرف و عمیق گذاشته و عواطف شاعران و سخنوران را در سراسر کشورهای اسلامی شعله و رساخته است. این حماسه نه تنها شاعران عصر خود بلکه شاعران نسل های بعد از آن را نیز تحت تأثیر خود قرار داده است.

حتی فراتر از آن شاعران غیر مسلمان، همچون شاعران مسیحی را تحت تأثیر قرار داده سخن آخرا اینکه بررسی ادبیات خاص عاشورایی خود شایستگی والا و مجال زیادی می خواهد و از طرفی با دیدگاههای مختلف و متعددی می توان بدان نگریست. آنچه در این پایان نامه می آید در سه فصل خلاصه شده که:

فصل اول، سابقه و سیر تاریخی و تعاریف شعر عاشورایی را مورد پیمایش قرار داده و به علل پیدایش این نوع شعر می پردازد.

فصل دوم، بررسی اجمالی مضامین و محتوا و موضوعات این شعر را به همراه شناخت مختصری از شخصیت‌های عاشورایی مورد بررسی قرار می‌دهد.

فصل سوم، بررسی انواع تصویر پردازی هنری در شعر عاشورایی شامل تصاویر تشبیه و تمثیل و استعاره در شعر عاشورایی و سرانجام زیباشناسی رنگ در شعر عاشورایی را مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد.

اما علت انتخاب این موضوع مطالعات چندین کتاب و راهنمایی اساتید، و علاقه مندی و دلبستگی زیاد خودم به این قیام الهی بود. بعنوان مثال، استاد علامه محمد تقی جعفری در کتاب امام حسین شهید فرهنگ پیشرو انسانیت می‌نویسد: «آرزوی قلبی هر انسان آزاده ایی نوشتن درباره ی شخصیت ها و قیام‌های الهی و جاودانه است. آری واقعه ی کربلا، جوشان ترین خیزش ها و قیام‌های الهی است. این حادثه از چنان لایه های ژرف و ناپیدایی برخوردار است که می‌توان برای همیشه مایه ی جذابیت هر محقق، مورخ، مبارز و کاوشگر قابلیت های انسانی در ابعاد مختلف باشد. حاضر بودم تمام زندگی ام را بدهم تا مردی چون ویکتور هوگو درباره ی امام حسین (ع) مطلب بنویسد.» (جعفری، ۱۳۸۰: ۱۱)

در بررسی و نقد کتاب «شرح منظومه ظه» اثر غلام رضا کافی نکته مثبت کتاب، شاید این باشد که معتقد است عرصه ی پژوهش شعر عاشورایی اتفاقا بسیار خلوت است چون بسیاری نقد شعر عاشورایی را نقد خود عاشورا می‌دانند از این رو افق‌های تازه شعر عاشورا مورد پیمایش قرار نمی‌گیرد. اگرچه بدعت در دین ممنوع است، اما در هنر لازم و ضروری است. با این حال من نه ادعای بررسی کامل چهره های ادب و فرهنگ عاشورایی را دارم و نه شرح و توضیح همه مضمونها را، بلکه آنچه می‌آید تنها شمه ای از آن وسعت معانی منتشر در فرهنگ و اندیشه ی شیعی و اسلامی است.

آب دریا را اگر نتوان کشید

هم بقدر تشنگی باید چشید

امید است مطالب این پایان نامه که برای خودم در بحث شناخت نوعی جدید از شعر تازگی داشت، راه گشای محققان و دانشجویان عزیز رشته های زبان ادبیات عربی و ادبیات فارسی و هر انسان جویای آزادگی و حقیقت باشد. (بمنه و فضلہ و کرمه)

طرح تحقیق

تعریف مساله

ادبیات شیعه و شاعران این مذهب با بهره گیری از جایگاه عالی و ممتاز در ادبیات عرب و خلق آثار جاودان و تاثیر گذار، مکتب شعری مستقل بوجود آورده اند.

این تاثیر گذاری در پرتو تعالیم خاندان پیامبر پس از قیام عاشورا بود که مسیر حرکت شعر تغییر یافت و رثا شکل حماسی پیدا کرد و شعر عاشورایی تجلی کامل یافت و زیباترین جلوه های هنری و ادبی را به خود اختصاص داد.

در این تحقیق گذشته از موضوعاتی چون ظلم ستیزی و جهاد و شهادت به بررسی اغراض شعری، مضامین و ساختار لفظی و معنایی و ارزش ادبی شعر عاشورایی پرداخته شده. دوره ی شکل گیری و تحول اشعار عاشورایی از زمان ائمه (ع) در عصر بنی امیه آغاز و پس از گذر از دوره ی عباسی به زمان حاضر ختم می شود.

اهمیت موضوع

اهمیت شعر در بیان اهداف و موضوعات قیام ۶۱ هجری بر کسی پوشیده نیست و تا امروز صدایی رساتر و زیباتر و گویا تر از شعر حماسی و عاشورایی هدایت گر و ستم ستیز کربلا بیان نشده است. تحلیل و بررسی محتوایی این نوع شعر درهای جدیدی را از نوآوری هایی مضمونی و ساختار و سبک بیان خاص خود برای محققان باز می کند.

ضرورت انجام تحقیق

با بررسی و تحقیقات انجام شده، کتابها و مقالات بسیاری در این باره نوشته شده که بیشتر در زمینه های تاریخی سیاسی و اجتماعی بوده و کمتر به جنبه های ادبی از حیث مضامین و ساختار و زیبایی های بیانی پرداخته شده است

سوال های اصلی تحقیق

۱- ویژگی های برجسته ی ساختاری شعر عاشورایی چیست؟

۲- شعر عاشورایی با دیگر اشعار عربی از نظر محتوا و مضمون چه تفاوت هایی دارد؟

۳- نقطه ی آغاز و شروع شعر عاشورایی چه ارتباطی با رجز های عاشورایی دارد؟

فرضیه ها

۱- به علت زبان و قالب ساخت ارزش های عالی و محتوای اعتقادی را با شور و عاطفه ، همراه اندوه و حزن در هم می آمیزد

۲- شعر عاشورایی پایبند محتوا و ساختار های معمول ماقبل و حتی هم عصر خود نیست و با برخورداری از یک زبان حماسی خاص به تدریج زمینه ی مکتب شعری مستقل گردید.

۳- امام حسین (ع) و یارانش رجز را از جنبه ی خاکی و مادی و شعار گویی فراتر برده و ابعاد تازه ای به آن بخشیدند.

اهداف تحقیق

۱- شناخت و بررسی محتوایی شعر عاشورایی

۲- بررسی زیبایی های هنری و تصاویر استعاری و تشبیهی شعر عاشورایی

۳- شناخت زمان پیدایش و دوره های شعرعاشورایی

بررسی ویژگیهای برجسته ی شعر عاشورایی بعنوان سبکی مستقل

روش تحقیق

د راین پایان نامه برای جمع آوری اطلاعات از روش کتابخانه ای و فیش برداری از آن استفاده شده است .

پیشینه ی تحقیق

در مورد شعر عاشورایی و قیام کربلا، آثار و کتابهای زیادی تالیف شده اما اکثر نویسندگان کمتر به مباحث محتوایی و زیبایی های ادبی آن پرداخته اند و بیشتر به مباحث سیاسی، اجتماعی و تاریخی توجه شده است

از مهمترین پیشینه ی این تحقیق ، می توان به موارد ذیل اشاره کرد :

۱-قمی ، شیخ عباس (۱۳۸۳) ، نفس المهموم ، چاپ سرور

۲-انصاری ، نرگس (۱۳۸۹) عاشورا در آئینه ی شعر معاصر ، ناشر مجتمع فرهنگی عاشورا

۳-سیدی ، سیدحسین و استادی ، هوشنگ (۱۳۸۸) تجلی عاشورا و انقلاب حسینی در شعر شیعه ، مجله ادبی ادبیات تطبیقی دانشگاه فردوسی مشهد .

فصل اول:

تعاريف وسوابق تاريخى وعلل پيدائش شعر عا شورايى

اهمیت و تعریف شعر از دیدگاه‌های مختلف:

انَّ من الشعرِ لحكمةٌ و انَّ من البيانِ لسحراً

اهمیت شعر در اسلام تاجایی است که برپایی محافل اهل بیت از عبادات شمرده شده است، گاهی بعضی از شعرهای نغز و پربها در شریف ترین اوقات روایت می شد، هم چنین بر بیشتر اعمال عبادی مستحبی مقدم شمرده می شد، این حقیقت را از رفتار و گفتار (ائمه (ع)) نسبت به هاشمیات کمیت می توان برداشت کرد و همین طور رفتار امام علی بن الحسین (ع) در برابر میمیه ی فرزدق دلیلی روشن تر از آفتاب است.

تعاریف مختلفی از افراد در مورد شعر بیان شده که به برخی از آنها اشاره می شود. یکی از کهن ترین و کوتاه ترین عبارات ها در تعریف شعر از قدامه بن جعفر :

شعر، سخن موزون و مقفایی است که بر معنایی دلالت کند.

ابویعقوب سکاکی در کتاب مفتاح العلوم شعر را اینگونه تعریف می کند: شعر عبارت از سخن موزونی که مقفی باشد. اما عده ای از اهل نظر در همان روزگار قدیم قید مقفی را از تعریف شعر حذف کردند و گفتند قافیه برای شعر لازم نیست، اما اگر شعر با قافیه خاصی ابداع شود یا آن هنگام که در قالب قطعه، غزل و قصیده گفته می شود، در آن صورت رعایت قافیه، امر بدیهی است. شیخ الرئیس در منطق شفا تعریفی دیگری از شعر دارد: شعر سخنی خیال انگیز است که از قوافی موزون و متساوی ساخته باشد اعراب، قافیه را برای شعر لازم شمرده اما از نظر منطقیان شعر خیال را برمی انگیزد و می شوراند. ولی معاصران در تعریف شعر گفته اند: شعر، توصیف هنرمندانه ای است که از جمال مطلوب با زبانی موزون و هیجان انگیز به عمل می آید. این تعریف را منتقدان بیش از تعریف های دیگر می پسندند.

فرانسیس بیکن فیلسوف و متفکر انگلیسی درباره شعر می گوید: آنچه شعر خلق می کند از آنچه در طبیعت روی می دهد بزرگتر و جاودانه تر است.

خواجه نصیر الدین طوسی می گوید: شعر نزد منطقیان، کلام مخیل موزون است و در عرف جمهور، کلام موزون مقفی است .

و سرانجام می گویند: در حقیقت شاعر اول شعر خود را می آفریند و بعد آنرا می سراید چنان که اگر هم نسراید باز هم شاعر است اما کارش زمانی به پایان می رسد که آفریده ی خود را برای اذهان دیگر هم محسوس

نماید. پس ماهیت شعر، زاییده ی قدرت تخیل و تصویر گری، وزن، قافیه و دیگر صناعات لفظی است. در مورد پیامبر اکرم (ص) هم گفته اند معنی «وما علّمناهُ الشعرَ». آن نیست که پیامبر، وزن عروضی و یا قوافی را نمی دانسته و یا وجه امتیاز شعر را با نثر نمی شناخته و یا از زیباییهای بدیعی به درستی آگاهی نداشته، و یا نمی دانسته شعر حسان بن ثابت، شیوا تر و رساتر بوده یا ابیات کعب بن زهیر، چنان که دیگران اینگونه می پنداشتند. از سوی دیگر منظور مشرکان از شعر خواندن قرآن کریم، شعر های عروضی نبوده زیرا هر یک از آنها عروضی، نحوی، لغوی و اهل معانی بیان به شمار می آمدند. منظورشان این بود که قرآن مبتنی بر تخیل است، همان تعریفی که منطقیان از شعر می کنند. مشرکان پیامبر را شاعر می خواندند تا موضوع پیامبری را با الهام شاعری خلط کنند و اینکه قرآن بر آنان می تازد به این علت نیست که بخواهد بر جنس شعر و یا بر گروه شاعران بتازد بلکه قصد دارد تا پیامبر بدین صفت متصف نشود.

تعریف شعر عاشورا و شعر عاشورایی

موضوع شعر عاشورا، مسائل مربوط به قیام الهی امام حسین (ع) و اخبار مبتنی بر شهادت آن حضرت و یاران باوفایش از زمان حضرت آدم تا خاتم و حوادث مرتبط با این نهضت بی نظیر از مکه تا کربلا و از کربلا تا مدینه است و همانند سایر انواع شعر سنتی در زبان فارسی سبکهای مختلف و قالب های متنوع و اوزان متعدد عروضی دارد.

علاوه بر این در قلمرو شعر نو و آزاد نیز آثار ارزنده ای در موضوع کربلا و عاشورا وجود دارد. در تعریف شعر عاشورا باید به این نکته عنایت داشت که هر چند این نوع شعر از نظر موضوع مربوط به مسائل قیام حسینی و وقایع مرتبط با آن است ولی باید میان آثاری که صرفاً به مسائل عاطفی کربلا پرداخته اند و با آثار منظومی که الهام گرفته از ارزش های عاشورایی و مبتنی بر اهداف الهی این نهضت بزرگ است، تفاوت قائل شد.

براین اساس می توان گفت: شعر عاشورایی شعری است که در مقام تبیین مقولات ارزشی این نهضت الهی است و متعهدانه حول محور مسایل زیر بنایی آن حرکت می کند و شعر عاشورا به شعری اطلاق می گردد که صرفاً به بیان عاطفی و ماثمی و هر از گاهی به جنبه های حماسی واقعه ی کربلا می پردازد. (انصاری، ۱۳۸۹: ۲۸)

شعر عاشورایی دو دهه اخیر بیشتر به مفاهیم ارزشی توجه دارد، اگر چه از بیان عاطفی و حماسی نیز در تبیین این مقولات سود میبرد.

البته تمایز بین شعر عاشوراء عاشورایی قابل نقد است، زیرا که همه ی اشعار مربوط به قیام عاشورا و حتی شهادت امام حسین (ع) و یارانش حزن و ماتم را محور اصلی قرار نداده است. اما می توان گفت: اول اینکه، عاطفه از مسائل مهم و ضروری شعر، به ویژه شعر عاشورایی محسوب می شود، که در این شعر یا به صورت حزن و اندوه بروز می کند یا به صورت شور و قیام و حماسه. دوم این که، شعر عاشورایی منحصر به بیان حوادث عاشورای سال ۶۱ هجری نمی شود، بلکه اهداف و زمینه های آن را هم در بر میگیرد. اگر بادی و وسیع نری به موضوع بنگریم متوجه خواهیم شد شعر عاشورایی محدود به رخدادهای روز واقعه نمی شود چرا که عاشورا حادثه زود گذر نیست تا با گذر زمان به دست فراموشی سپرده شود بلکه حوادثی که در روز عاشورا اتفاق افتاد آینه ی تمام نمای جنگ بین حق و باطل است که در یک طرف تمام صفات و کرامات انسانی یعنی اهل بهشت و در طرف دیگر تمام شرارت ها و خوی های حیوانی بشر جمع شده و سرانجام پس از این که خودش را بین نار و نعیم می بیند، بهشت را انتخاب می کند این همان لحظه سرنوشت ساز هر انسانی است که با این معیار در آن روز برای نسل های آینده و تا انتهای دنیا به عنوان ملاک تشخیص باقی می ماند.

بنابراین هر شعری که در گذر زمان در جبهه ی حق علیه باطل سروده شود، شعر عاشورایی نامیده می شود و از قیام کربلا و عاشورای حسین(ع) به عنوان رمز و نماد استفاده می شود.

«شعر عاشورا نقد حکام غاصب و احیای مفاهیم زنده و زندگی ساز دین و نشر ارزشهای ماندگاری است که زیر بنای فداکاری و جهاد و جانبازی در راه عقیده به شمار می رود. شعر عاشورا انتقال دهنده فرهنگ شهادت و خط حمایت از خاندان مظلوم پیامبر (ص) بوده است.» (انصاری: ۱۳۸۹: ۲۹)

تفاوت شعر عاشورایی و شعر آیینی

قبل از اینکه وارد بحث اصلی شویم لازم است مشخص شود که آیا میان شعر عاشورایی و شعر آیینی تفاوت یا تفاوت هایی وجود دارد یا نه؟ منظور از شعر آیینی و دینی شعری است که مفاهیم دینی و مکتبی در آن به صورت چشم گیر دیده شود و به همین مقصود سروده شده باشد یا به تعبیر دیگر موضوع اصلی آن کرامت انسانی حیات، عشق معنوی و عرفانی و تمام جنبه های روحانی انسان بوده باشد. برخی شعر آیینی را از این هم گسترده تر تعریف کرده اند و گفته اند شعر آیینی به تمام سروده هایی گفته می شود که محور اساسی آن را معنویت و مفاهیم هستی شناسی و متافیزیکی تشکیل دهد بنابراین شعرهای تعلیمی و پند و اندرز هم شامل این نوع شعر و ادبیات می گردد.

اما شعر عاشورایی آن شعری است که انگشت اشاره اش فقط به حوادث عاشورا نشانه رفته است. وقایع عاشورا بنیان اصلی آن را ساخته باشد چه این بیان وقایع در قالب مدح یا مرثیه باشد و چه در گونه‌ی روایت تاریخی و حماسی، بعضی از اندیشمندان در این زمینه دید وسیع‌تری دارند و معتقدند که شهر عاشورایی به شعری که به رخدادهای روز عاشورا پرداخته باشد محدود نمی‌گردد - چنانکه قبلاً بیان شد - چرا که عاشورا یک حادثه‌ی ساده نیست که با گذشت زمان از میان برود بلکه حوادثی که در روز عاشورا در کربلا اتفاق افتاد، نماد تمام رخ داده‌های تلخی است که بر بشر از آغاز تا حال رفته است و محدود به زمان و مکان خاصی نمی‌باشد، چنانکه حدیث «کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا» به آن اشاره دارد و یا مولانا آنرا مظهر فنا فی الله دانسته می‌فرماید: کجایید ای شهیدان خدایی ... بنابراین حسین (ع) و یارانش مظهري از روح بزرگ انسانی و صفات و کرامات معنوی آدم به حساب می‌آیند و در مقابل جبهه‌ی یزید نماد همه شقاوت‌ها و شرارت‌ها و خوی حیوانی انسان محسوب می‌شود. از این رو اشاره به هر رخداد تلخی که نشانگر این دو جبهه‌ی حق و باطل باشد و در آن از سمبل‌ها و نمادها استفاده شود، شعر عاشورایی نامیده می‌شود.

به هر صورت آنچه مسلم و روشن است این که شعر آیینی، اقلیم وسیع‌تری از شعر عاشورایی را در بر می‌گیرد و شعر عاشورایی یک شاخه از آن می‌باشد یا به اصطلاح منطقی نسبت میان آن دو نسبت عام و خاص مطلق است. و یا به عبارتی دیگر می‌توان گفت، شعر آیینی، مادر شعر عاشورایی است و شعر عاشورایی برومندترین فرزند شعر آیینی است.

آنچه در ادامه پایان نامه می‌آید منحصراً به شعر عاشورایی اختصاص دارد و شامل تمام سروده‌های آیینی نمی‌شود و اگر بعضی وقت‌ها شعر آیینی به همراه شعر عاشورایی به کار برده می‌شود براساس همین رابطه‌ی عمیقی است که میان شعر عاشورایی و دینی و آیینی وجود دارد.

سابقه‌ی تاریخی شعر عاشورایی

ادب عاشورایی و شعر آن به طور همزمان با حادثه عظیم کربلا شکل می‌گیرد. حتی می‌توان آغاز آن را، حرکت امام از مدینه به طرف مکه و کوفه و یا از واقعه غدیر دانست. پس از آن، وقتی روز حادثه فرا می‌رسد یاران امام حسین (ع) به میدان می‌روند و در برابر صف ابن زیاد و عمر سعد قرار می‌گیرند، ابتدا با شعر، خود را به آنان معرفی می‌کنند تا مبادا آنان از روی جهالت و نادانی و گمراهی دست به شهادت امام حسین (ع) و یارانش بزنند. در مورد